

Egy őserdőfragmentum fennmaradása

A Kékes-Észak Erdőrezervátum

Czájlik Péter¹ (†), dr. Horváth Ferenc²

A parádi az ország egyik nagy kiterjedésű erdősége, amelynek egyre zsugorodó része eredeti állapotában maradt fenn. A valaha kiterjedt mátrai őserdőnek e kivételesen megmaradt, töredékes maradványa ma erdőrezervátum. Bár a térség állatvilága fokozatosan elszegényedett a zavartalan vadonokra jellemző fajokat tekintve, az erdőrezervátum magterületének faállománya közvetlen beavatkozásoktól mentesen, természetes módon alakult ki és fejlődik a mai napig.

A Kékes-Észak Erdőrezervátumot összehasonlítva Európa őserdőivel, azokkal egyenrangúnak tekinthetjük (Sabatini et al. 2018). Czájlik Péter meghatározása szerint őserdőmaradvány, őserdőfragmentum. A ma széles körben elfogadott európai tipizálás szerint ún. 'old-growth' erdő. Vajon miként és miért alakult ennek a maradványállománynak a sorsa gyökeresen másként, mint az ország többi, valaha volt mérsékelt övi őserdejének?

Erdőtörténet Mária Terézia erdőrendtartása előtt

A 13. század végén a Mátra központi és északi részének vadonja még szinte háborítatlan ősalapotú, összefüggő erdőrengeteg volt, állatvilágát nagyvadak és csúcsragadozók uralták (Borovszky 1909). Feltételezhetünk ugyanakkor valamilyen mértékű emberi tájhasználatot, amire pl. a Szállás-hegy név – legenda szerinti tatár szálláshely vagy középkori erődítések (parádi Várhegy, Marhád-tető) maradványai és szegényes leletei utalnak (Gallai 2016).

Ez a terület a 14. században a Debray/Debrői család birtoka, ahol királyok és főnemesek vadásztak (Borovszky 1909). Parád község neve először egy 1506-os oklevélben bukkan fel, amely ettől fogva rendszeresen előfordul az adóösszeírásokban egynéhány portával és kevés legelő állattal. A Rákócziak birtokába 1603-ban kerül (Csiffáry-Schwalm 2001). Ekkor a térség kiterjedt és járatlan erdőségei, még bizonyosan őserdei állapotban voltak.

1710-ben üveghutát létesítettek a mai Parád-Óhuta területén, amely hatvan éven keresztül működött, majd áttelepítették a mai Újhuta-Parádsavvárra. Faanyagát a közeli erdők biztosították. Az üveghuta átvészelte a Rákóczi-szabadságharc utáni földbirtokosváltást, minthogy egyszerű zöld üvegből fűvott termékeire (poharak, palackok és ablaküveg-karika) nagy szükség volt az uradalomban és a gyógyósi piacon.

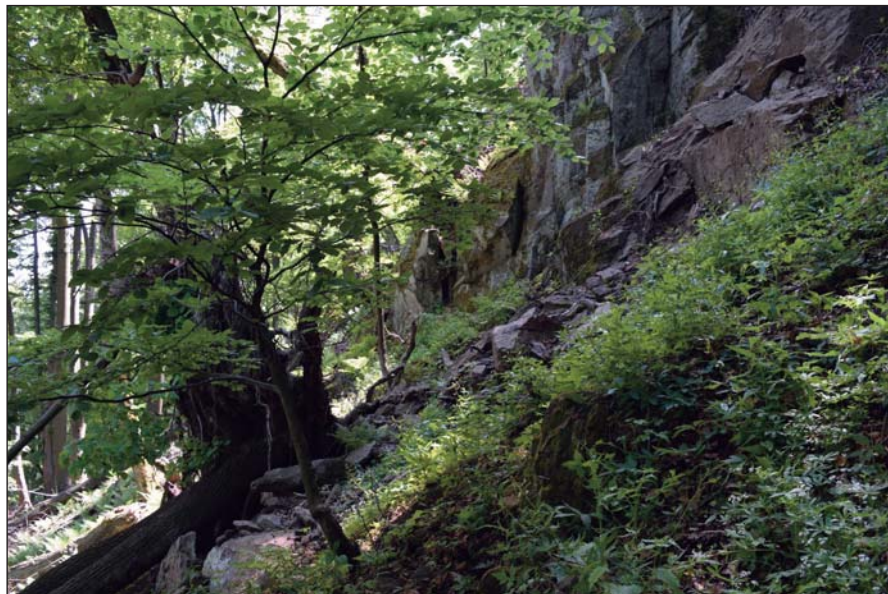
A parádi uradalmat 1740-ben vette meg báró Grassalkovich Antal, aki elindította a helyi kézműipar (hamuzsírfo-

zés, üvegyártás, fűrészmalom, ércbányászat, tégláégetés, timsógyártás, serfőzés) fejlesztését (Csiffáry-Schwalm 2001). Ezzel párhuzamban Parád népessége is lassan gyarapodásnak indult.

Parád és a huták kezdeti fejlődése az 1770-es országos erdőrendtartásig különösebb terhelést nem jelenthetett a Mátra belsejének kiterjedt ősi erdőségére és élővilágára nézve. Az erdőrezervátum területe az akkori hutáktól és ipari fahasználattól légvonalban még legalább 3–4 km-nyi távolságban és 400–600 méterrel magasabb térszínen feküdt. Ezt az 1783-as első katonai felmérés országleírása is megerősíti: „Az összes Parád körüli erdő, a hegység és az üveghuta irányában, magastörzsi, sűrű tölgytel és bükkkel elegyes. Az erdő sűrűsége, továbbá a sok kevés vízü meredek völgy, valamint az ott található utak állapota miatt, sem lóval, de néha még gyalog sem átjárhatóak.” (Jankó 2004).

A parádi birtokot tehát elkerülték a mértéktelen erdőirtások, amelyek Mária Terézia 1770-ben megjelent „a fának és erdőknek neveléséről és megtartásáról való rendelés”-ét annak idején indokoltá tették (Czájlik 2009).

Markóth Ferenc 1763-ban timsó tartalmú ásványvizet talált (a helybeliek már régóta ismerték és használták az itte-

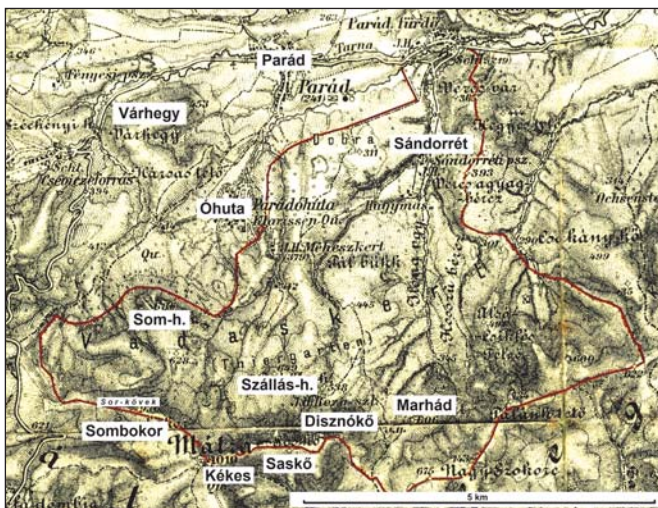
ni gyógyvizeket), ahol hamarosan timsógyárat és timsós fürdőt létesítettek (B. Gál 2010).

Kitaibel Pál 1797-ben elemezte a gyógyvizeket, s írásával ő volt az első, aki széles körben felkeltette a figyelmet a gyógyhatású források iránt. A további fejlesztéseket meghatározó fürdők és gyógyvizek („csevice” források és kutak) az 1800-as évektől váltak széles körben ismertté. A parádi víz palackozása és forgalmazása, valamint a fürdőházak, ivócsarnokok és a gyógyüdülők fejlesztése rövid időn belül országos gyógyászati központtá emelte Parádot.

Ugyanebben az időszakban – Petényi Salamon feljegyzéseiből tudjuk – a mátrai Saskő sziklafalában fakökese lyű fészkel. A térségben 1870-ben még farkasok éltek, az utol-

¹ Vásárhelyi István Természetvédelmi Kör,

² ÖK, Ökológiai és Botanikai Intézet

1. ábra. A Vadaskert lehatárolása a Habsburg Birodalom, Harmadik Katonai Felmérés (1869–1887) egyik korabeli térképén. A Vadaskert kerítése szervesen illeszkedik a Parádfürdői Károlyi-kastély parkjához. Magyar Királyi Állami Térképészet, Gyönyös – Verpelét, 1:75 000

só medveészlelés pedig 1904-ből ismert (Czájlik 2009). Mindez alátámasztja Fuchs állítását: „Ehhez az [erdő]tömbhöz egész jelentékeny őserdők járulnak még [...] noha ezek már nem összefüggően, inkább töredezetten maradtak fenn” (Fuchs 1861).

1840-től a Károlyiak bérlik, majd megveszik az uradalmat. Gróf Károlyi Gyula Parádon két hatalmas kastély építéséhez kezd, amelyek körül tágas parkokat és sétákat alakít ki. Erőteljesen fejleszti a gyógyfürdőt, majd a parádfürdői kastély parkjához közvetlen csatlakozással kialakít egy vadaskertet, amelyben vadászházakat és hintóúthálózatot hoz létre (1. ábra).

Az 1870-es években a mintegy 2320 hektár (majd 1893-ra 3010 hektár) területen létesített vadaskertet sodronykerítéssel keríti be, ahova szarvasokat telepít (Elek 1909). A szarvasok száma rövid időn belül 4–500-ra növekszik (Csöre 1997, Vagyász 1929). A Vadaskert a gyógyfürdők és szállók fejlődésével egyre inkább pihenőerdő szerepet kezd betölteni az alsóbb területeken, míg a felsőbb részeken a vadászatot szolgálja.

Az őserdő fennmaradása szempontjából meghatározó volt az is, hogy a Vadaskert karbantartott és többször felújított kerítését a Mátra gerincén vezették. Így a Vadaskertnek a legtávolabbi, legkevésbé megközelíthető és legjárhatatlanabb szegletét a Kékestető felől is védték.

A Vadaskert felső harmada véderdő volt, ahol az üzemtervek minden fakitermelést és legeltetést szigorúan tilalmaztak (Czájlik 2009). A korábban favágással érintett területek legfeljebb a Som-hegy–Szállás-hegy–Disznókő–Marhád-tető vonalát közelíthették meg, innen a Kékes csúcsáig még háborítatlan bükkös őserdők állhattak (Gallai 2016).

A turizmus és üdülés fellendülése a Mátrában

Az 1918-as Magyar Népköztársaság és Károlyi Mihály miniszterelnök bukását követően a Horthy-rendszer elkobozta és államerdészeti tulajdonba helyezte a birtokot, amelyet Térfi Béla erdőmérnök kormánybiztos irányítása alatt továbbra is kiemelkedő szakszerűséggel kezeltek. Ugyanakkor jelentős változások kezdődtek a Mátrában az 1930-as évek elején, mivel a turizmus ebben az időben vált tömegessé.

A korszakot a „Mátra háza” turistaház megnyitása; a Kékestetőre vezető műút megépítése; a sombokori síugró sánc

és a Kékestető–Mátraháza sípálya megépítése; Kékestetőn pedig a gyógyszálló megnyitása jelzik. Ekkoriban Parád gyógyfürdőit közel 3000 vendég látogatta évente. „Pár éven belül a Mátra idegenforgalma megnövekedett, a hazai természetjárás egyik legfontosabb területévé vált. [...] Mátrafürednek kifejlődése, s mindezeknek a fővároshoz való közelsége idegenforgalmi és téli sportközponttá tették hazánk legmagasabb hegyvidékét az anyagiakkal bőségesen rendelkezők számára.” (Misóczki 1994).

Mindezek az események jórészt elkerülték a még mindig jelentős kiterjedésű őserdőállományokat. Kivétel csupán a téli sportokat szolgáló K–NY irányú földút megépítése volt, amely azonban az év nagy részében használaton kívül állt.

Erdőgazdálkodás a második világháború után

A második világháborút követően gyökeresen megváltozott az erdészeti politika. A parádi erdőket az ország újjáépítésében használták fel. Ezerköbméter-számra szolgáltatott vasúti talpfát a vasutak helyreállításához, bányafát a széntermeléshez, fűrészrönköt a fűrészüzemek számára, évi 12 000 m³ tűzifát pedig a parádi üveggyárnak (Sághi 1978).

Ehhez termelékenység-növelő fejlesztéseket kellett alkalmazni az üzemszervezés, fakitermelés és szállítás területén. A Parádi Erdőgazdaság modernizálását 1954-ben valósította

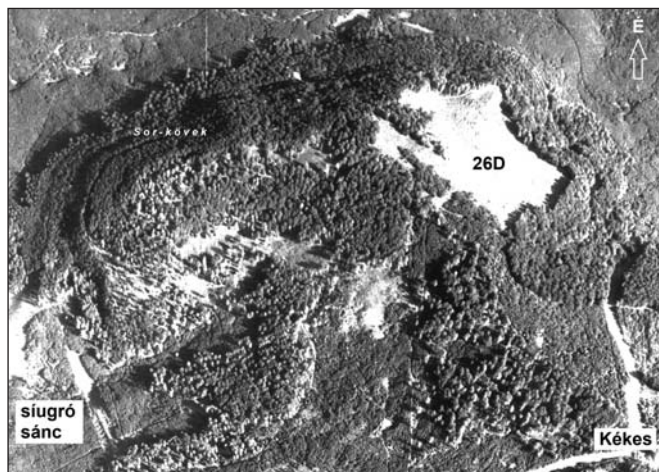

meg az Erdészeti Főigazgatóság (Sághi 1978). A gépállomást a régi Vadaskert sándorréti központjában építették fel és elkészítették a Kékes meredek oldalában 680 m magasáig felkapaszkodó, 13 km-es Hurok-utat.

Ez tette lehetővé a Vadaskert addig csaknem érintetlen őserdőállományának feltárását, kitermelését és faanyagának elszállítását a parádi üveggyárba, továbbá a recski MÁV rakodóra. A II. ötéves terv által jelentősen megnövelt fakitermelésnek még érintetlen bükkös őserdők estek áldozatul, s az ember által átalakított erdők immár a Sombokor–Kékes–Saskó vonulat kőgörgeteges oldalának aljáig hatoltak fel (Gallai 2016). Ezzel a Károlyi-féle Vadaskert addig őslapotban megőrzött állományainak könnyen levágható részét hasznosították. Már csak a Kékes-gerinc északi letérésének (és a Kékes-tető) őserdőfoltjai maradtak meg.

Az őserdőmaradványok fokozódó zavarása és további pusztulása

Maradvány állományok nemcsak az északi oldalon voltak, hanem a Kékes-tetőn is (2. ábra). A 438 hektár kiterjedésű, aránylag még érintetlen, régóta véderdőként számon tartott állományt az Országos Természetvédelmi Tanács 1110/1959.

2. ábra. 1965-ben készül légi felvétel a Kékes-tetőről és a Kékes-gerinc északi oldaláról. Az őserdő maradványa az északi letörés (Sor-kövek) karéján – a Parád 26D kivételével – érintetlen, északra már mindenütt fiatalosok szegélyezik. A kevésbé meredek 26D éppen tarolás alatt áll, a Kékes-tető őserdőmaradványai foltokban, helyenként már kiritkulva láthatók

számú határozatával védetté nyilvánította. Abban mindenmű véghasználatot tiltott, azonban az egészségügyi beavatkozásokat megengedte.

A holtfa kitermelése azonban sokat rontott a természetközeli állapotokon, ami a 60-as évek széldöntéseinek következtében már kiterjedt véghasználatokhoz vezetett. Előbb az 1963–1964 során széldöntött és kigyérült Parád 26D részletet vágták le (ezzel párhuzamosan a magterület északi és nyugati határán is hatalmas területeket véghasználtak).

Majd az Országos Természetvédelmi Hivatal 5/1976-os, védelem megszüntető (!) határozata alapján a Kékes-tető utolsó őserdőmaradványait is véghasználták a következő években. 1978-ban a Kékes északi oldalában megépítik a katonai szempontból fontos, ún. „tankutat”, amivel egy K–Ny-i szélcsatornát nyitottak a Kőrismocsár és a maradék ősbükkös határán.

Mindeközben javában folyt a Mátrai Tájvédelmi Körzet kialakításának előkészítése, amelyet azonban csak 1985-ben hoztak létre és nyilvánítottak védetté. A Vásárhelyi István Természetvédelmi Kör 1990-ben kezdeményezte a Kékes-Észak őserdőrezervátum létrehozását, továbbá a fokozottan védett erdők országos érvényességű véghasználati moratóriumát az erdőrezervátum-hálózat létrehozhatósága érdekében.

E javaslatok alapján az erdőrendezés a kijelölt magterület faállományának vágásérettségi korát 999 évre emelte, azonnali és hathatós védelmet biztosítva a területnek (Czajlik

lik 2009). A Bükki Nemzeti Park Igazgatóság illetékességi területén lévő erdőrezervátumokat végül 2000-ben hirdetik ki a 3/2000. KöM rendelettel.

Az 1970-es években kialakított iparszerű faanyagtermelő erdőgazdálkodás szinte teljesen végzett az utolsó, mérsékelt övi őserdőmaradványok levágásával és átalakításával (Czajlik 2009). A Mátra őserdőmaradványát a Kékes fő gerincének rendkívül meredek, sziklakibúvásos és kötörmelées viszonyai – mondhatni: a Sor-kövek mentették át ezen a kritikus időszakon. Az erdőrezervátum ma már az európai Natura 2000 természetvédelmi hálózat egyik kiemelt jelentőségű természetmegőrzési területe, ahol tanulmányozható a természetes erdődinamika (3. ábra).

Hivatkozott források

- 3/2000. KöM rendelet a Bükki Nemzeti Park Igazgatóság illetékességi területén lévő egyes védett természeti területek erdőrezervátummá nyilvánításáról. Magyar Közlöny, 2000/26: 1299–1304.
- B. Gál E. (2010): A Mátravidék település- és birtoklástörténete. In: Baráz et al. (szerk.): A Mátrai Tájvédelmi Körzet Heves és Nógrád határán. Bükki Nemzeti Park Igazgatóság, Eger, pp. 299–307.
- Borovszky S. (szerk.) (1909): Heves Vármegye. In: Magyarország Vármegyéi és városai. CD-ROM, Arcanum Kiadó, Budapest.

3. ábra. Természetes felújulás egy nagyobb lékben, Kékes Erdőrezervátum. Fotó: Horváth Ferenc, 2016

- Csiffáry G. – Cs. Schwalm E. (2001): Parád. Száz Magyar Falu Könyvesháza, Budapest, 215 pp.
- Csőre P. (1997): Vadaskertek a régi Magyarországon. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 140 pp.
- Czajlik P. (2009): Kékes-Észak Erdőrezervátum és térségének története: egy őserdőfragmentum fennmaradása. ER, Az erdőrezervátum-kutatás eredményei 3: 7–94.
- Elek I. (1909): Debrői-Parádi hitbizományi uradalom. Az uradalom története. In: Borovszky (1909). CD-ROM, Arcanum, Budapest.
- Fuchs, F. (1861): Magyarország őserdei. Fordította: Madas László. Erdészettörténeti Közlemények LI., OEE, Budapest, 2001.
- Gallai Zs. (szerk.) (2016): A Mátra északi letörése kiemelt jelentőségű természetmegőrzési terület (HUBN20047) Natura 2000 fenntartási terve. Körtáj Tervező Iroda Kft., 54 pp.
- Jankó A. (2004): Az első katonai felmérés. DVD. HM Hadtörténeti Múzeum és Térképtára, Arcanum, Budapest.
- Misóczki L. (1994): Az idegenforgalmi és turisztikai élet Gyöngyösön és a Mátrában 1919–1944-ig. Egri Történelmi Évkönyv 1. pp. 65–101.
- Sabatini, F. M. – S. Burrascano – W. S. Keeton ... F. Horváth ... P. Ódor ... T. Kueimmerle (2018): Where are Europe's last primary forests? Diversity and Distributions 24(10): 1426–1439.
- Sághi I. (1978): Részletek a parádi erdők történetéből. Erdő, 27(2): 57–62, 27(12): 567–569.
- Vigyázó J. (1929): Parádfürdő és környékének részletes kalauza. Turistaság és Alpinizmus Rt., Budapest, 32 pp. 🌿